

ПОЗАУРОЧНА ВИХОВНА РОБОТА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ

Актуальність дослідження. Сучасний ринок праці, основними характеристиками якого виступають гнучкість, мінливість, висока інноваційна динаміка, висуває нові, не артикульовані раніше, вимоги до претендентів на робочі місця. Серед них: готовність до неперервної самоосвіти і удосконалення професійної кваліфікації, ділової комунікації, співробітництва, дій у нестандартних і невизначених ситуаціях, здатність приймати відповідальні рішення, критично мислити, керувати власною поведінкою і діяльністю, уміти працювати з різними джерелами інформації і ефективно поводитися в конкурентному середовищі, не зважаючи на негативні фактори. Зазначимо, що вимоги роботодавців формулюються не тільки і не стільки у форматі «знань» випускників професійно-технічних навчальних закладів, скільки в термінах способів діяльності («уміння», «здатність», «готовність»). Таким чином, мова йде про особливі результати системи професійно-технічної підготовки, в межах яких знання виступають необхідною, але недостатньою умовою досягнення необхідної якості професійної освіти, а про професійну компетентність, як основу професійної мобільності та її складові: спеціальні професійні і ключові компетенції.

Постановка проблеми. Серед безлічі каналів формування особистісних якостей і здатностей, необхідних компетенцій і компетентностей, основним і найбільш значущим залишається освіта, зокрема, професійно-технічна. Як свідчать результати нашого дослідження, щоб сформувати в учня якості професійно мобільної особистості, забезпечення навіть найвищої якості навчально-виробничого процесу, є недостатньо. На виконання цього завдання необхідно спрямувати і позаурочну виховну, зорієнтувати її на те, щоб майбутній професійно мобільний кваліфікований робітник пізнав себе, свої якості, здібності, свій потенціал на конкретному етапі, усвідомив свої

потреби, сильні й слабкі сторони, виробив власну систему цінностей, ставлення до людей. Тому виховна діяльність у професійно-технічному навчальному закладі має бути виокремлена як пріоритетний напрям.

Метою статті є обґрунтування важливості позанавчальної виховної роботи у формуванні професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників.

Основна частина. Соціалізація в процесі професійної підготовки є важливою формою соціального регулювання процесу становлення майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, оскільки це регулювання спрямоване на: активізацію професійного самовизначення учня, тобто на розвиток його ставлення до своєї майбутньої професії, до себе самого як потенціального чи реального суб'єкта професійної діяльності; прийняття і освоєння вимог, що ставляться професією до людини в обумовлених техніко-економічними, соціальними, психологічними, санітарно-гігієнічними характеристиками виробничої діяльності; засвоєння базових та інструментальних професійних цінностей, засвоєння традицій, норм і правил поведінки, що входять у професійну субкультуру. Завданням професійної соціалізації є ідентифікація учня з певною моделлю професіонала.

Характерною віковою особливістю учнів у період навчання у професійно-технічному навчальному закладі є інтенсивний розвиток особистісних якостей, засвоєння цінностей, норм, установок, зразків поведінки, поява почуття соціальної відповідальності як можливості й необхідності відповідати за себе і за інших на рівні дорослого. Аналіз наукових педагогічних публікацій, присвячених формам і методам залучення учнів професійно-технічних навчальних закладів до соціально-значущих цінностей, що забезпечують формування якостей професійно мобільної особистості дає змогу виділити блоки діяльності, зокрема громадської та суспільно-корисної діяльності. У процесі позаурочної роботи учень є не тільки об'єктом соціально-педагогічного впливу, але й суб'єктом взаємодії з іншими суб'єктами. Причому, реальні зміни особистості учня, його

характеру можливі лише за наявності у нього бажання і потреби у самовдосконаленні. Навчаючись у професійно-технічному навчальному закладі, учні можуть вільно обирати гурток, секцію, клуб. Клубний тип об'єднання надає підліткам можливість вибору: в клубах немає чітко визначеної програми, дорослі заохочують підлітків до роботи в клубі, де справді можливе самоврядування і співуправління. Останнє відрізняється від самоврядування тим, що і педагоги і учні є рівноправними партнерами у спільній діяльності, тоді як при співуправлінні педагог має право втрутитися в процес тільки на прохання про це учнів.

Отже, завдання цілеспрямованого формування у майбутніх кваліфікованих робітників професійної мобільності ставить особливі вимоги не тільки до організації навчально-виробничого процесу, навчальної діяльності учнів, але й значною мірою до більш глибокого вивчення індивідуально-психологічних особливостей кожного учня, його нахилів, намірів, соціального оточення та організації всього спектра позанавчальної життєдіяльності. Ще А. Макаренко, розкриваючи методику організації виховного процесу, наголошував на тому, що вихователь повинен знати життя й особливості характеру кожного вихованця, його прагнення, сумніви, слабкості й гідності [2].

Формування особистості молодого кваліфікованого робітника, якості якого «мають гармонійно поєднуватись з усталеними в суспільстві нормами, правилами співжиття і, нарешті, підготовкою людини розумово і творчо високорозвиненої, працівника високої кваліфікації в будь-якій обраній нею формі діяльності, з організаторськими здібностями і уміннями ефективно управляти тими чи іншими процесами», є сьогодні одним із головних завдань професійно-технічної освіти [1, с. 7]. Більше того, виховання у широкому розумінні цього слова є явище суспільно-історичне, воно, здійснюючись у конкретному соціокультурному просторі, несе на собі відбитки конкретної епохи, і розглядається як суспільне явище, як вплив суспільства на особистість. Тому соціальне замовлення сучасному вихованню збігається із

соціальним замовленням сучасній професійно-технічній освіті – виховати професійно мобільну особистість, здатну до саморозвитку, орієнтовуючись на якість, професіоналізм, вироблення громадянської відповідальності й правової самосвідомості. Виховання у вузькому розумінні розглядається як спеціально організована діяльність педагогів і вихованців по реалізації цілей освіти в умовах педагогічного процесу.

Підтвердження цьому ми знаходимо у працях О. Дубасенюк, яка, досліджуючи змістовне значення категорії «виховання», розглядає виховання як явище соціально-історичне, що концентрує соціальні надбання людства; як процес передачі і засвоєння соціального досвіду, духовної культури, спрямований на розвиток особистості; як опосередкований взаємовплив усіх суб'єктів педагогічного процесу, що виступає у єдності з процесом взаємодії різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників формування особистості, як розвивальна діяльність; як керівництво розвитком особистості. О. Дубасенюк зауважує, що різноманітність підходів до трактування поняття «виховання» ще раз підкреслює його багатозначність. Здійснений О. Дубасенюк категоріальний аналіз поняття «виховання» дав їй змогу зробити висновок, що виховання – це процес свідомого розвитку самостійної особистості, що здійснюється під впливом педагога-вихователя у процесі спільної діяльності, спрямованої на оволодіння вихованцями способами морального саморозвитку і досвідом суспільних відносин [1, с. 107 – 116].

У «Положенні про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах» зазначається, що виховна робота передбачає планування заходів, спрямованих на поєднання навчання з національно-патріотичним вихованням, впровадженням принципів загальнолюдської моралі і духовності, розвитком творчих здібностей, талантів та забезпеченням соціального захисту учнів, слухачів. Усі позаурочні виховні заходи у професійно-технічному навчальному закладі мають бути професійно спрямовані, тобто сприяти формуванню професійно

важливих якостей, а відтак і якостей майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника. Для того, щоб це було так, необхідно залучати учня до активної позаурочної діяльності – тільки в такому разі у нього будуть формуватися необхідні якості. Тому, можливо, було б правильніше говорити не «позаурочна виховна робота», а «позаурочна виховна діяльність», яка тісно пов'язана з навчально-виробничим процесом і спрямована на формування професійно мобільних якостей особистості майбутнього кваліфікованого робітника і забезпечення його професійної самореалізації. Підтвердженням цьому є думка В. Петрович про те, що виховна діяльність існує всередині більш складної педагогічної системи і здійснюється на уроках у процесі викладання загальноосвітніх і спеціальних дисциплін, у позаурочній роботі, на заняттях гуртків, секцій, клубів та ін. як викладачами-предметниками, так і класними керівниками, майстрами виробничого навчання, вихователями, культорганізаторами, іншими педагогами [3, с.47].

Багатовимірність відносин сучасного учня з навколишнім середовищем, залучення його в різноманітні системи як суб'єкта повинна визначати зміст позаурочної виховної діяльності у професійно-технічному навчальному закладі. При цьому необхідно також враховувати, що не завжди навколишнє середовище, в якому перебували учні до вступу у професійно-технічний навчальний заклад, справляло позитивні впливи. Як зауважує О. Дубасенюк, «більшість учнів профтехучилищ мають серйозні хиби саме в особистісній сфері як негативні наслідки в системі сімейного і шкільного виховання»[1, с. 84]. Тож формування особистості учня періоду ранньої юності, його виховання і підготовка як майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника до виробничої діяльності – це складний процес опанування ним системи загальнонаукових і спеціальних (за професією) знань, умінь та навичок, засвоєння в свідомості та впровадження у практику життя системи морально-етичних, соціальних та інших поглядів, навичок і звичок культури поведінки (Ю. Кондратюк). В результаті негативного соціального впливу, частина учнів виявляє моральну нестійкість, моральну

незрілість, мають аномалії в характері, що призводить до серйозних порушень дисципліни, аморальних вчинків. Тому зміст та основні напрями позаурочної виховної діяльності з учнями у професійно-технічному навчальному закладі мусить бути динамічним, постійно оновлюватися відповідно до вимог суспільства та потреб учнів і може охоплювати такі напрями як: діяльність з адаптації учнів до вимог, умов освітнього процесу у професійно-технічному навчальному закладі; морально-правовий, художньо-естетичний, фізично-спортивний, еколого-натуралістичний, валеологічний, військово-патріотичний, оздоровчий, бібліотечно-бібліографічний, гуманітарний; соціальний захист; діяльність з батьківським колективом та ін. Не випадково на першому місці стоїть діяльність з адаптації учнів до умов навчання і життєдіяльності у професійно-технічному навчальному закладі. Ми переконані в тому, що умовою успішної адаптації є актуалізація професійно-пізнавального інтересу. Тому діяльність із групами нового набору повинна починатися з діагностики особистісних особливостей учнів, виявлення рівня їхніх знань, мотивів навчання, поведінки. Як правило, цю роботу проводять класні керівники та психолог за участі майстра виробничого навчання, які відіграють важливу роль у становленні й розвитку особистості учня, формуванні у нього професійно мобільних якостей.

У практичній діяльності класних керівників груп професійно-технічних навчальних закладів, які були базовими під час проведення педагогічного дослідження, реалізуються такі проекти, як «Моя професія – моє майбутнє», «Свято презентацій професій», «Конкурс професійної майстерності», свято випуску «Крок у самостійне життя», «Барви осені», «Толерантність і культура», «Історія національної символіки», «Виховання громадянина», «Відкрий свій світ», «Виховання професійної культури». Кінцевим продуктом навчально-виробничої і виховної роботи повинен стати випускник – майбутній професійно мобільний кваліфікований робітник, що володіє набором ключових компетенцій, які формуються переважно у позаурочній виховній діяльності.

Пропонуємо *модель проекту* «Формування професійно мобільних якостей учнів у позаурочній виховній діяльності професійно-технічного навчального закладу» (рис. 1), якою можна скористатися, проектуючи будь-які виховні програми. Розроблена нами модель проекту «Формування професійно мобільних якостей учнів у позаурочній виховній діяльності професійно-технічного навчального закладу» призначена для роботи з учнями професійно-технічного навчального закладу у період, коли у процесі навчання відбувається розвиток і поглиблення професійних інтересів. Саме в цей період починається процес ідентифікації учнів з майбутньою професією, закладаються основи професійних знань, здобуваються такі уміння та навички, які згодом можуть відіграти важливу роль у момент адаптації до професійної діяльності.

Метою проекту є формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, здатного до виконання ефективної професійної діяльності і конкурентної боротьби на сучасному ринку праці.

Завдання цього проекту: формувати готовність до професійної мобільності; прилучити учнів до професійних традицій і цінностей, норм корпоративної етики; сприяти розвитку творчості, вихованню волі до праці, до самовдосконалення у обраній професії; сприяти формуванню позитивної позиції по відношенню до навколишнього світу, людей праці, до себе. Для досягнення мети і реалізації завдань проекту, радимо використовувати такі *організаційно-педагогічні форми позаурочної виховної діяльності*: години спілкування, гуртки, клубні об'єднання, лекторії, зустрічі з представниками різних професій, екскурсії, тренінги, турніри, конкурси, змагання, розробку учнями власних проектів.

У проекті використовуються такі *методи виховання*: індивідуальні бесіди, дискусії, заохочення, переконання, вимога, метод ситуацій, метод доручень, ігрові методи, взаємовиховання, метод проектів.

Під час роботи над проектом можна виділити *такі напрями*: суспільно корисна діяльність учнів (самообслуговування в їдальні, прибирання

<i>Суб'єкти виховного процесу</i>										
Заступник директора з виховної роботи, майстер виробничого навчання, викладач, класний керівник			← Взаємодія →				Учні професійно-технічного навчального закладу (суб'єкти виховання і самовиховання)			
<i>Змістовно-структурні компоненти позанавчальної виховної діяльності у ПТНЗ</i>										
Учнівське самоврядування	Суспільно корисна діяльність учнів		Основні напрями позанавчальної діяльності ПТНЗ з формування професійно мобільних якостей учнів							
Розподіл повноважень і відповідальності між учнями групи і розвиток організаторських умінь	Індивідуальні і групові заходи		Соціально- реабіліта- ційний	Військов о- патріотич ний	Художнь о- естетичн ий	Соціокул ьтурний	Еколого- натураліст ичний	Спорти вний	Дозвіллево- розважальний	Діагностика індивідуальних психологічних особливостей учнів
<i>Організаційно - педагогічні форми позаурочної виховної діяльності</i>										
Години спілкування	Гуртки	Клубні об'єднання	Лекторії	Зустрічі з представника ми різних професій	Експерсії	Тренінги	Турніри	Конкурси, змагання	Розробка учнями власних проектів	
<i>Методи виховання</i>										
Індивідуальні бесіди	Дискусії	Заохочення	Переконання	Вимога	Виховних ситуацій	Самонавіюв ання	Ігрові	Взаємовиховання	Метод проектів	
<i>Чинники, що впливають на формування професійно мобільних якостей майбутнього кваліфікованого робітника</i>										
Зовнішні					Внутрішні					
<i>Етапи роботи</i>										
Підготовчий			Констатувальний			Формувальний			Узагальнюючий	
Розроблення проекту			Збір і аналіз необхідного матеріалу			Реалізація проекту			Аналіз та оцінювання результатів проекту	

Рис. 1. Модель проекту «Формування професійно мобільних якостей учнів у позаурочній виховній діяльності професійно-технічного навчального закладу»

кабінетів і прилеглої до будівлі училища території); учнівське самоврядування (розподіл повноважень – староста, профорг, фізорг та ін.) і відповідальність між членами групи з метою її згуртування й розвитку професійних організаторських умінь учнів; основні напрями позаурочної діяльності ПТНЗ з формування професійно мобільних якостей учнів (соціально-реабілітаційний, військово-патріотичний, художньо-естетичний, соціокультурний, еколого-натуралістичний, спортивний, дозвілдово-розважальний, діагностика індивідуальних психологічних особливостей учнів). Діяльність за визначеними напрямками дає можливість створити в групі атмосферу довіри й взаємодопомоги; сприяти згуртованості групи; розширити й поглибити міжособистісні стосунки; розкрити учням свої внутрішні особистісні ресурси; збагатити досвід професійної взаємодії із соціумом на мікро- і макрорівні й вибудувати свою професійну перспективу.

Діяльність за цим проектом здійснюється у чотири *етапи*: 1 етап – підготовчий (розробка проекту); 2 етап – констатувальний (первинне збирання і аналіз необхідного матеріалу); 3 етап – формувальний (реалізація проекту); 4 етап – узагальнювальний (аналіз і оцінка результатів діяльності).

Очікуваний *результат проекту*: розвиток системного підходу до професійного самовизначення і професійного виховання молоді; поглиблення обґрунтованості й усвідомлення вибору свого освітнього і професійного шляху; прискорення процесу адаптації майбутніх кваліфікованих робітників у трудових колективах і на робочих місцях; формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника. На нашу думку, такий виховний проект сприятиме формуванню ключових компетенцій майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника. Висновок. Отже, система позаурочної виховної роботи у професійно-технічному навчальному закладі має спрямовуватися на оптимізацію процесів формування у майбутніх кваліфікованих робітників на основі їхніх світоглядних цінностей, установок щодо необхідних компетенцій і компетентностей, особистісних якостей та інтересів, що є вагомими

чинниками, які забезпечують професійну мобільність. Для формування професійної мобільності як індивідуальної професійної якості майбутніх кваліфікованих робітників визначальним є створення організаційно-педагогічних умов ефективного формування професійно мобільного кваліфікованого робітника у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу, що забезпечують позаурочну організаційну, громадську діяльність учнів, інші форми їхньої позаурочної діяльності і участі в учнівському самоврядуванні й соціокультурному житті. Важливе значення у формуванні професійно мобільних якостей особистості учня має участь у різноманітних об'єднаннях.

Література.

1. Дубасенюк О.А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Дубасенюк Олександра Антонівна. — К., 1996. — 527 с.
2. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса // Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / под ред. И.А. Каирова. — М. : Педагогика, 1977. — С. 177 – 255.
3. Петрович В.С. Організація позаурочної виховної діяльності учнів вищих професійних училищ: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Петрович Валерій Степанович. — К., 1997. — 229 с.
4. Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України № 419 від 30.05.2006 // Інформ. зб. МОН України. — 2006. — №28. — С. 16 – 32.